

Аляксандар Краўцэвіч (Гародня)

ДЫСКУСІЯ ЦІ СВАРКА?

ПРА МАГЧЫМАСЦЬ ДЫЯЛОГУ ПАМІЖ БЕЛАРУСКІМІ і ЛЕТУВІСКІМІ ГІСТОРЫКАМІ

Рэцэнзія Артураса Дубоніса на маю манаграфію “Стварэнне Вялікага Княства Літоўскага” ў “Гістарычным Альманаху” надрукавана ў перакладзе з англамоўнай версіі, якая з’яўляецца трохі змененай формай летувіскага арыгіналу. У арыгінале рэцэнзыіны артыкул называеца “Навейшы тупік беларускай гістарыяграфіі” і пачынаеца сказам: “Найноўшая беларуская канцэпцыя стварэння Вялікага Княства Літоўскага (ВКЛ) абвешаная ўсім найгоршымі атрыбутамі нацыяналізму”¹; і г.д.

Ужо першыя заўвагі рецензента выклікаюць недаўменне. Напрыклад, ён нагадвае пра перанос Міколай Ермаловічам гістарычнай Літвы да верхняга і сярэдняга Нёмана і сцверджае, што “Краўцэвічу спадабаліся гэтыя высновы”. Аднак менавіта лакалізацыя Літвы 12-13 стст. Ермаловічам выклікала найбольшую крытыку з майго боку (с. 118-121²) Гэтая лакалізацыя, на маю думку, памылковая і з’яўляеца адной з найслабейшых частак працы Ермаловіча (с.62).

Дубоніс адразу прыгісвае мне палітызацыю даследавання ці жаданне даказаць нейкія зараней зададзеныя тэзы. Такую метадалогію лічу недапушчальнай у навуковай працы, яна больш падыходзіць да публіцыстыкі. Маё даследаванне будавалася па агульнапрынятаму прынцыпу: спачатку вывучэнне крыніцаў і гістарыяграфіі, а потым – высновы на падставе сабранай і апрацаванай інфармацыі. Найперш, пасля некалькіх гадоў вывучэння крыніцаў і існуючай гістарыяграфіі генезы ВКЛ, стала зразумела, што практычна ўсе рэканструкцыі гэтага працэсу - то варыянты адной і той жа версіі, падставай якой з’яўляеца аксіёма пра **балта-славянскую канфрантацию** на тэрыторыі Панямоння. Дзве галоўныя тэзы гэтай версіі: 1. Узнікненне раннефеадальнай летувіскай дзяржавы ў выніку эвалюцыі летувіскага грамадства. 2. Пераўтварэнне гэтай дзяржавы ў ВКЛ праз заваёву (далучэнне) суседніх усходнеславянскіх (рускіх) земляў. Не аспрэчваючы гэтых маіх высноваў, Дубоніс

¹ Artūras Dubonis. Naujosios baltausių istoriografijos aklavietė // Mūsų praeitis. Vilnius. 1999. Т. 6. Р. 207-213.

² Усе спасылкі і цытаты з маёй кнігі прыводзяцца па яе апошняму выданню: Краўцэвіч А.К. Стварэнне Вялікага Княства Літоўскага. Жэшаў, 2000.

сцвярджае, што я ўжываю выраз “афіцыйная савецкая”, “савецка-летувіская канцэпцыя” “каб паставіць пад сумненне даставернасьць канцэпцыі этнічнай літоўскай дзяржавы”. Але ж застаецца фактам, што апошні варыянт летувісцэнтрысцкай канцэпцыі генезы ВКЛ (дарэчы, адрозны ад традыцыйнага расейскага) быў распрацаваны савецкім (па месцу жыхарства і ўжыванай метадалогіі) гісторыкам Уладзімірам Пашутам і прысутнічаў ва ўсіх афіцыйных савецкіх падручніках, а сёння надалей выступае ў летувіскіх працах. Тоэ, што рэцэнзент у выразе “савецка-летувіская канцэпцыя” бачыць негатыўны сэнс, не падважвае тэрміналагічную дакладнасць такога акрэслення. Гэтаксама каму-небудзь можа не спадабацца выраз “беларусацэнтрысцкая канцэпцыя Ермаловича”. Гэтая версія ўтварэння ВКЛ, здавалася б, процілеглая балтацэнтрысцкай, таксама грунтуецца на тэзе-аксіёме **балта-славянскай канфрантацыі** і адрозніваецца толькі вызначэннем пераможцы.

Галоўным штуршком да ўзнікнення маёй працы сталі вынікі паваенных комплексных даследаванняў працэсу балта-славянскіх контактаў, праведзеныя мовазнаўцамі, археолагамі і этнолагамі, якія абверглі тэзіс пра спрадвечную балта-славянскую канфрантацыю на тэрыторыі пачатковага ядра дзяржавы. Гэтыя даследаванні, прадстаўленыя дзесяткамі манаграфіямі і сотнямі артыкулаў, сцвярджаюць, што балта-славянскія контакты на тэрыторыі Панямоння, як і на ўсёй Беларусі, мелі мірныя хараектар. Адсюль вынікае выснова, што рэканструкцыі генезы ВКЛ, абапёртыя на тэзу канфрантацыі, з'яўляюцца недакладнымі і патрабуюць перагляду. Мая праца стала спробай такога перагляду і распрацоўкі новай рэканструкцыі генезы ВКЛ, адпаведнай сучаснаму стану гістарычных ведаў. Не настойваю на яе дасканаласці і завершанасці, але не могу пагадзіцца з той, катэгарычна выказанай у рэцэнзіі Дубоніса, адмовай са мой неабходнасці распрацоўкі новай канцэпцыі.

Можна спрачацца наокончы інтэрпрэтацыі шмат якіх звестак, невыразна пададзеных у крыніцах, але нельга адмаўляць відавочных фактаваў ці браць з крыніцаў тое, чаго ў іх няма. Напрыклад, цытуючы летапіс пра жорсткасць Вайшэлка падчас пачатку кіравання ў Наваградку, рэцэнзент дадае ад сябе, што гэта адбывалася пасля заваёвы ім Наваградка. Між тым у летапісе няма ні слова пра гэтую заваёву. Такое “дапаўненне” крыніцы не з'яўляецца навуковым і не робіць гонару яго аўтару.

Яшчэ прыклад. У маёй кнізе выказваецца дапушчэнне, што Міндоўг, старавіннічаючыся перад папай аб каранацый свайго пераемніка (імя ягонае крыніцы не падаюць), не меў на ўзвеze Вайшэлка, бо той быў манахам. Рэцэнзент успрымае гэтае дапушчэнне-меркаванне як доказаны факт і сцвярджае, што гэты “факт” наносіць удар па маіх высновах.

На элементарнай памылцы грунтуючыца сцверджанні рэцэнзента пра “пастку” для аўтара кнігі, звязаную з ваеннай актывізацыяй летапісных літоўцаў у

1180-я гады. Маўляў, літоўцы пачынаюць атакаваць Панямонне, што супярэчыць тэзэ Краўцэвіча пра існавоучы тут балта-славянскі сімбіёз. Элементарнасць памылкі заключаецца ў tym, што рэцэнзент не робіць розніцы паміж асобнымі землямі летапіснай Русі і ўсе іх лічыць агульным палітычным арганізмам. Між tym, усе зафіксаваныя крыніцамі напады літоўцаў на землі Русі ні аднаго разу не датычылі тэрыторыі Панямоння. (Дарэчы, пры ўсім старанні я не знайшоў звестак пра літоўскія напады і на іншыя беларускія землі.) Рэцэнзент таксама не называе ніводнага такога факту, а ўжывавае недазволены прыём: прыводзіць маё выказванне пра тое, што успышка ваяўнічасці літоўскіх плямёнаў не парушыла стабільнасці панямонскай сістэмы, але апускае ягоны працяг, менавіта: “ваяўнічы рух балтаў быў накіраваны за межы сваёй панямонскай сістэмы” (с. 129, другое выданне – с. 135).

Рэцэнзент сцвярджае, што пасля раскопак, праведзеных Фрыдай Гурэвіч, шэраг беларускіх аўтараў пачаў перабольшваць важнасць Наваградскага краю. Аднак гэту важнасць цяжка перабольшыць, бо большых і багацейшых гарадоў на ўсім Панямонні ў 13 ст. ад пачатка і да вусця Нёмана не было. Таксама пасля буйных раскопак у панямонскіх гарадах сучаснай Беларусі стала несумненным іх усходнеславянская (беларуская) прыналежнасць. Што датычыць Вільні, то не толькі археалагічныя раскопкі Галубовічаў, але і пісьмовыя крыніцы 14 ст. сведчаць пра беларуское насельніцтва ў гэтым горадзе³.

Мае сцвярджэнні пра сімбіёз балцкіх і славянскіх насельнікаў Панямоння і пра большую шчыльнасць балцкага насельніцтва на поўначы, а славянска-га – на поўдні кантактнай зоны, не з'яўляюцца супяречлівымі, як сцвярджае рэцэнзент, паколькі тэрмін “сімбіёз” не азначае раўнамернае перамешванне. Рэцэнзент убачыў на карце лінейную балта-славянскую этнічную мяжу, але не зварнуў увагі на неаднаразовае падкрэсліванне ў кнізе меркавання майго і іншых даследчыкаў пра адсутнасць такой мяжы і ўмоўнасць усіх межаў, паказаных на мапах. На прыклад, знакамітая лінія Сафарэвіча, то “мяжа адноснай **перавагі** называў на –iuki. Мяжа па канфесыйнаму крытэрию паказвае **перавагу** адной канфесіі над другой”⁴.

Рэцэнзент сцвярджае, што я не прызнаю сучасныя заходнія беларускія землі старымі этнічнымі літоўскімі тэрыторыямі. Цэлы раздзел у маёй працы прысвячаны працэсу балта-славянскіх кантактаў на тэрыторыі сучаснай Беларусі, які паводле археалагічных і лінгвістычных даследаванняў распачаўся каля 6 ст. н.э. Мяжа паміж балтамі і славянамі праходзіла ў той час прыблізна па рацэ Прывіці, што не раз адзначаецца ў маёй працы. Іншая рэч, што ўсіх балтаў, якія жылі тут ў сярэднявеччы, не выпадае называць летувісамі, як усіх тагачасных русінаў – насельнікаў Кіеўскай Русі, нельга называць расей-

³ Краўцэвіч А.К. Стварэнне... С. 96.

⁴ Краўцэвіч А.К. Стварэнне... С. 90.

цамі. На сучасных заходніх землях Беларусі жылі пераважна яцвяжскія, а не літоўскія плямёны.

Тут будзе дарэчы заўвага наконт ўжывання ў маёй працы терміну “летувісі” і “Летува” ў адносінах да сучаснага народу і краіны замест ”літоўцы” і “Літва”. Пасля прачытання рэцэнзіі Артураса Дубоніса я яшчэ раз пераканаўся ў апраўданасці такой розніцы тэрмінаў, якая дапамагае дакладна аддзяліць розныя па тэрыторыяльнаму і этнічнаму напаўненню паняцці **гістарычнай Літвы і сучаснай Летувы** і такім чынам перадухіліць спекуляцыі на атаясамленні гэтых паняццяў. Дарэчы, рэцэнзент цалкам абыходзіць адну з найважнейшых проблемаў - лакалізацыю і этнічную характеристыку Літвы – ядра, цэнтральний вобласці ВКЛ. Сёння ў гісторыяграфіі няма спрэчак адносна яе абсягу: то Наваградчына, Віленшчына і Гарадзеншчына, г.зн. большую частку **гістарычнай Літвы** – цэнтра і ядра дзяржавы, складалі этнічна беларускія землі. У сваёй кнізе я паказваю працэс замацавання за гэтай тэрыторыяй назвы “Літва” (с. 104-128). Прывядзенне нейкіх адасобленых прыкладаў, як тое робіць рэцэнзент адносна крывічскага Наваградка ў 1314 г. з Хронікі Пруссіі Дзюзбурга, нікім чынам не прайсняе справу. Напрыклад, у іншай прускай хроніцы - Віганда з Марбурга пад 1383 г. згадваеца Вільня як “рускі горад”.

Не згодны, што мае разважанні ўскладняюща хрышчэннем Міндоўга ў каталіцтва (дарэчы, ў маёй працы не ўжываецца выраз “лацінская ерась” – гэта словамтвор рэцэнзента). Наступнікі Міндоўга, пачынаючы ад Гедыміна, не раз дэкліравалі жаданне прыняцця каталіцтва, якраз у часы найбольшай напругі вайны з Тэўтонскім ордэнам, каб пазбавіць апошняга ідэалагічнай падставы для агрэсіі супраць ВКЛ. Аднак сутнасці дзяржаўнай арганізацыі падобныя дэклірацыі, а пасля і рэальнага хрышчэнне Ягайлом апошніх у Еўропе язычнікаў не змянілі, як і не змянілі ў ВКЛ афіцыйную старабеларускую мову на летувіскую. Дарэчы, Артурас Дубоніс адносіцца да тых летувіскіх гісторыкаў, якія пазбягаюць ужывання тэрміну “старабеларуская мова” і называе яе “заходнерускай”⁵.

Месцамі ўражвае адназначнасць і хуткасць выказаних рэцэнзентам ацэнак, якія з-за гэтага не выглядаюць пераканаўча. Напрыклад, гісторыяграфічны агляд у маёй працы не займае амаль яе палову, як сцвярджaje Дубоніс, а трохі больш пятай часткі. Падобны ж прыклад падазронай хуткасці высноваў – акрэсленне маёй асобы як “сур’ёзнага археолага” толькі па загалоўках артыкулаў у бібліографіі.

Знаёмства нават з прыгладжаным, прызначаным для паказу шырокаму свету, варыянтам рэцэнзіі пакідае цяжкае ўражанне найперш па прычыне яе агрэсіўнасці. Да таго ж відавочны ніzkі ўзровень культуры навуковай дыскусіі, менавіта, некаректнае цытаванне рэцэнзуемай працы, прыпісанне аўтару ма-

⁵ Артурас Дубоніс. Литовская Метрика. Книги № 1 и № 25 // Новости Литовской Метрики. Вильнюс, 1999. № 3. С. 7.

тывацыі, думак, меркаванняў, высноваў, якіх ён у працы не выказваў, часам яўнае элементарнае неразуменне тэксту кнігі (магчыма, па прычыне цяжкасця ў беларускай мовай). Усё гэта, па-першае, выводзіць даную рэцэнзію яўна ніжэй за дапушчальны ўзровень навуковай дыскусіі; па-другое, адбівае ахвоту ў падобнай дыскусіі ўдзельнічаць. Аднак, публікацыя рэцэнзіі Дубоніса на Беларусі (гэтаксама як і адказ на яе) бачыцца патрэбнай па некалькіх прычынах. Па-першае, погляды Дубоніса як і форма іх выказвання не з'яўляюцца індывідуальнай адметнасцю гэтага аўтара, а характэрныя і для іншых летувіскіх гісторыкаў, у чым я пераканаўся падчас дыскусіі з імі на міжнародных навуковых канферэнцыях. Таму можна казаць пра іх тыповасць у Дубоніса. Па-другое, погляды гэтыя слаба вядомыя на Беларусі па прычыне штучнага раздзялення нашых гісторыяграфіяў яшчэ ад савецкіх часоў і моўнага бар’еру (неяк у Навуковай Бібліятэцы НАН Беларусі я не змог знайсці слоўніка летувіскай мовы, бо яго там ўвогуле не было). Прынамсі тут заўвага Дубоніса цалкам справядлівая – я дрэнна ведаю летувіскую мову, патрэбныя тэксты чытаю са слоўнікам і з вялікай цяжкасцю.) Па-трэцяе, беларускія і летувіскія гісторыкі асуджаныя на наладжванне дыялогу па проблемах вывучэння нашага агульнага мінулага, хоць бы з той прычыны, што мы ўсё-такі бліжэйшыя суседзі.

Сёння відавочна, што нашыя летувіскія калегі (прынамсі, пэўная іх частка) такога дыялогу не хочуць. На пачатку 90-х гадоў мінулага стагоддзя, калі на Беларусі праходзілі працэсы дэмакратyzациі і адбудовы незалежнасці, гісторыкі Летувы ішлі насустреч гэтаму дыялогу. Пра тое сведчылі тыя сумесныя “круглыя сталы” (у Менску і Гервятах), вынікі якіх у канцы 90-х Дубоніс здзекліва параўнаў з дырэктывамі Камуністычнай партыі.

Сённяшняя страта цікавасці да размовы з беларускімі калегамі выклікана, падобна, міжнароднай ізаляцыяй Беларусі і яе аддаленнем ад Еўропы. Тым не менш, рэжым Лукашэнкі не вечны, а гісторычная навука застанецца. Перакананы, чым хутчэй лаянка, якая чуеца з боку нашых паўночных суседзяў, пярайдзе ў спакойную размову, тым хутчэй і больш выйграе навука, прычым не толькі яна.

Краўцэвіч Аляксандар

- ✓ Нарадзіўся 13.09.1958 г. у в. Лупачы Мастоўскага р-ну на Гарадзеншчыне
- ✓ Доктар гісторычных навук, рэдактар “Гісторычнага Альманаху”
- ✓ Асноўны кірунак даследаванняў:
Гісторыя Беларусі і ВКЛ 13-16 стст.
- ✓ Адрас:
Б. Таўлая 44-145
230005 Гародня